

ТВОРЧА Й ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВІКТОРА ДОВБИЩЕНКА У 1938–1947 РОКАХ

Олександр Безручко

УДК 7.071.2(477)''19'' Довбищенко

Стаття присвячена дослідженню творчої та педагогічної діяльності в 1938–1947 роках видатного українського режисера театру й кіно, педагога Віктора Довбищенка (1910–1953) у контексті розвитку мистецької освіти в Україні.

Ключові слова: *В. Довбищенко, становлення мистецької освіти в Україні, кінематограф, театр, режисер.*

The article deals with the creativities and pedagogical activities of the famous Ukrainian producer, director and teacher Viktor Dovbyshchenko (1910–1953) in 1938–1947 in context of the art educational development.

Key words: *Viktor Dovbyshchenko, art educational development in Ukraine, cinema, director.*

Педагогічна і творча діяльність видатного українського режисера театру та кіно, педагога Віктора Семеновича Довбищенка (21.11.1910, Харків. – 24.09.1953, Київ), чие сторіччя від дня народження будемо святкувати в листопаді цього року, на жаль, ще недостатньо вивчена.

За своє коротке, але надзвичайно плідне життя В. Довбищенко в театрі поставив більше шістдесяти вистав, серед яких: «Скупий лицар» О. Пушкіна (1928), «Професор Мамлок» Ф. Вольфа (1935), «Лісова пісня» Лесі Українки (1939, 1949), «Украдене щастя» І. Франка (1945), «Одруження» М. Гоголя (1952). Його ім'я пов'язане з українським кінематографом: як режисер-постановник у співавторстві з В. Галицьким він 1937 року зняв короткометражний художній фільм «Кандидат» («Чий кандидат?»), який, на жаль, не зберігся.

В. Довбищенко поєднував творчу працю з педагогічною: був доцентом Київського державного інституту кінематографії (КДІК) (1935–1936), викладачем Акторської школи при Київській кінофабриці (АШККФ) (1935–1936), Київського хореографічного технікуму (1935–1937), акторських і режисерських курсів при Харківському, Донецькому (Сталінському), Одеському, Луганському (Ворошиловградському) театрах; керівником курсу режисерів і акторів театру КДІТМ ім. І. К. Карпенка-Карого (1947–1953). У цих навчальних закладах він викладав «Режисуру» та «Акторську майстерність».

Науковим завданням цієї статті є реконструкція найменш вивченого періоду творчого й педагогічного життя В. Довбищенка (починаючи з 1938 р.), коли він закінчив своє навчання в режисерській лабораторії О. П. Довженка при Київській кінофабриці

й власну педагогічну діяльність у кінематографічних й театральних навчальних закладах Києва та переїхав до Харкова, у якому розпочинав свою творчу й педагогічну діяльність. Кінцевим пунктом цього періоду став 1947 рік, коли В. Довбищенко залишив творчу й педагогічну діяльність у Ворошиловградському драматичному театрі та переїхав до Києва. Для вивчення цього періоду було опрацьовано українські й російські архіви, серед яких: приватні архіви онуки митця О. Пазенко та відомого кінознавця Л. Череватенка, Центральний державний архів-музей літератури і мистецтв (ЦДАМЛМ) України, Державний архів м. Києва (ДАК), архів Всеросійського державного університету кінематографії (ВДІК) ім. С. А. Герасимова, архів-музей Національної кіностудії художніх фільмів імені Олександра Довженка, архів Київського національного університету театру, кіно і телебачення (КНУТКТ) ім. І. К. Карпенка-Карого, Галузевий державний архів Служби Безпеки (ГДА СБ) України, мемуари митців, які знали В. Довбищенка, серед яких чільне місце посідають спогади В. Галицького, тогочасна преса тощо.

Після припинення викладання в Київському державному інституті кінематографії (КДІК), Акторській школі при Київській кінофабриці (АШККФ) та навчання в Режисерській лабораторії О. П. Довженка (РЛККФ), 2 березня 1938 року В. Довбищенко звільнився з Київської кіностудії за власним бажанням (наказ по студії № 64 за 1938 р.).

Проте Київ він не залишив, оскільки в червні того ж року разом із балетмейстером Нельсоном випустив у Київському театрі опери і балету виставу (балет) «Копелія», яка була дипломною роботою його учнів із Київської хореографічної школи. Звільнившись 1 вересня 1938 року з хореографічної школи за власним бажанням¹, В. Довбищенко переїхав до Харкова, де працював режисером у ТРАМі (Театрі робітничої молоді), реорганізованому в Харківський державний драматичний театр ім. Ленінського комсомолу, протягом сезону 1938–1939 років. У цьому театрі, починаючи з 1935 року по 1940, працювала його дружина Тетяна Олександрівна Вечора².

1938 року в цьому театрі В. Довбищенко перший у Радянському Союзі поставив п'єсу Б. Войтеховича і Л. Ленча «Павел Греков»³. Крім того, до його режисерського активу 1938 року увійшла опера «Майська ніч» (за М. Лисенком)⁴.

У Харкові В. Довбищенко не залишив педагогічної діяльності: керував Харківськими курсами режисерів⁵. Разом із учнями він протягом 1938–1939 років поставив студійні (навчальні) вистави «Одруження» за М. Гоголем та «Сто тисяч» І. Тобілевича (І. Карпенко-Карого)⁶.

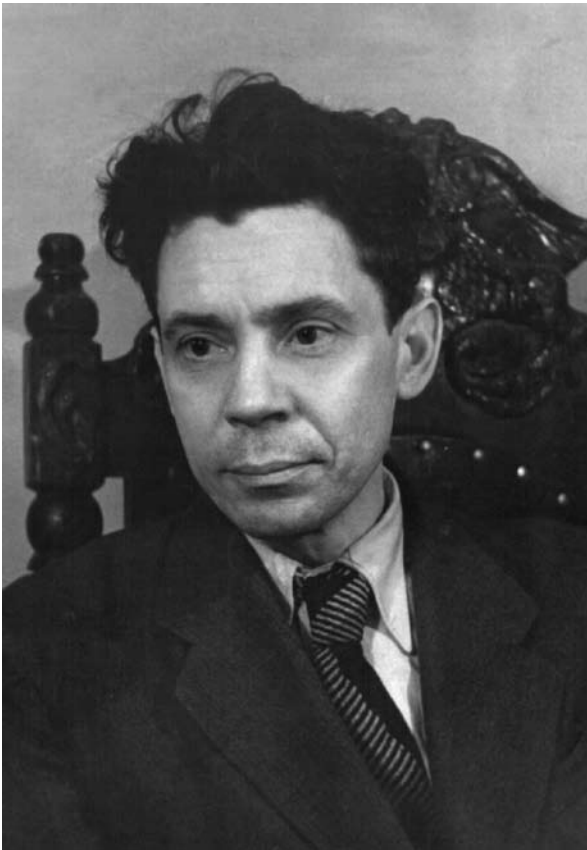
1939 року Українське управління у справах мистецтв перевело В. Довбищенка режисером до Одеського театру Революції. 1940 року до Одеси переїхала дружина з дітьми: донькою від першого шлюбу Катериною Іванівною Петраковою і їхньою спільною донькою Галиною, яка народилась 1938 року.

В Одеському театрі Революції В. Довбищенко поставив вистави: «Лісова пісня» Лесі Українки, «Украдене щастя» І. Франка, «Циганка Аза» М. Старицького, «Сашка» К. Фіппа, «Місяць в селі» І. Тургенєва тощо.

Фахівці позитивно оцінювали режисерську діяльність В. Довбищенка, зокрема «Лісову пісню»: «Довбищенко поставив “Лісову пісню”. Це була вже зріла вистава, що дала визнання молодому режисерові. Він хотів показати її не як декоративно-феєричну казку, а як українську філософську поему-міф. І Мавка стала земною, Мавка набула життя і плоті. І не пасторальний пастушок Лукаш, – це людина, яку мучить роздвоєність, і в його витті-стогоні, у відповідь на виття вовкулака – трагедія людини в безвиході. Режисер прагнув показати природу, в якій народжується людська душа, яка втрачає душу, стає звіром. І тільки Кохання, що уособлюється в поезії, музиці, може повернути людині, яка обернулася на вовкулаку, її душу»⁷.

В. Довбищенко вважав цю постановку вдалою: «“Лісова пісня” та “Місяць в селі” (перший досвід Тургенєва українською) – значні етапи моєї творчої біографії»⁸.

В Одесі В. Довбищенко не припиняв педагогічної діяльності. Підтвердженням цього є його запис у «Автобіографії»: «Читав лекції

Віктор Довбищенко

з «майстерності актора» в Театральному училищі і в студії Театру Революції»⁹.

В Одеському театральному училищі художній керівник курсу В. Довбищенко поставив разом зі студентами дві вистави – «Місяць в селі» за І. Тургенєвим та «Назар Стодоля» Т. Шевченка¹⁰.

«У 1941 році мала здійснитися мрія: випуск Одеського театального училища – випуск, яким Довбищенко керував, мав стати театром молоді, – писала А. Верн. – Війна! – Вона розвіяла акторів по своїх шляхах, дала в руки гвинтівку, відірвала від рідної землі.

Довбищенка війна застала з його колективом у Мінську, де готували виставу «Украдене щастя». Генеральна репетиція припинилась, коли бомба впала поруч театру»¹¹.

Починаючи з 1936 року до 1941 року В. Довбищенко, як він писав в «Автобіографії», «працював над книгою «Історія української режисури». Рукопис і всі чернетки загинули під час Великої Вітчизняної війни»¹².

29 травня 1941 року Одеський театр у повному складі виїхав на гастролі до

Білорусії. Було заплановано показати шістнадцять вистав української та західноєвропейської класики, п'єси сучасних драматургів: «Платон Кречет» О. Корнійчука, «Васса Железнова» М. Горького, «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемівського, «Підступність і кохання» Ф. Шиллера, «Циганка Аза» М. Старицького, «Мораль пані Дульської» Г. Запольської тощо. Одночасно В. Довбищенко планував репетирувати драму І. Франка «Украдене щастя».

Попередні гастролі були успішними, а тому в Білорусії радо зустріли поїзд із Одеси, розкупили, не зважаючи на паралельні гастролі МХАТу, усі квитки. 3 червня показали виставу «Богдан Хмельницький» за п'єсою О. Корнійчука. 22 червня в Театрі імені Янки Купали о 10.00 мала відбутися шефська вистава «В степах України» для солдатів мінського гарнізону, проте зал був майже порожнім. Війна! Вечірню виставу скасували, проте, В. Довбищенко репетирував «Украдене щастя» так само, як напередодні. Розпочалися бомбардування. Частина акторів і працівників театру демобілізували, В. Довбищенка за станом здоров'я залишили в тилу. Залишки театру трьома групами вирішили самостійно евакуюватися. З Мінська вони, здебільшого пішки, протягом місяця дісталися до Одеси. В. Довбищенко й Т. Вечора в Одесі узяли дітей і вже вдруге з початку війни евакуювалися. Тепер уже до Харкова.

Комітет у справах мистецтв УРСР у серпні 1941 року в Харкові з акторів, евакуйованих із різних областей України, для обслуговування Закавказького фронту, Чорноморського флоту, військових шпиталів організував Український драматичний театр (згодом став Луганським обласним українським театром). Його засновниками вважаються В. Довбищенко й О. Громов.

У вересні 1941 року В. Довбищенку з родиною довелось уже втретє евакуюватися – тепер до Південного Кавказу. У Нальчику митець поставив «Партизани в степах України» О. Корнійчука, «Безталанну» І. Карпенка-Карого, «Суворі часи» («Наші дні» С. Герасимова).

Окрім Українського драматичного театру, В. Довбищенко керував Державним кабардинським театром КБАРСР, де поставив три

п'єси П. Меріме, «Чапаєва» Д. Фурманова, «Лікаря з примусу» Мольєра та ін. А. Вер згадувала, що в кабардинському театрі він «разом з молодим Кабардоковим пише п'єсу "Пісня про прекрасну Даханого", працюючи разом з поетом Аскіровим. Це був бурхливий період, період кипучої режисерської роботи. За цей рік Довбищенко поставив більше вистав, ніж за п'ять попередніх. Йому вдалось завоювати любов молоді театру, створити драматургічну організацію, згуртувати навколо театру літературні сили Кабарди»¹³.

Паралельно Довбищенко працював ще й у Театрі російської драми, де поставив «Напередодні» О. Афіногенова. Слід відзначити, що ця складна творча робота відбувалася в складних умовах безпосередньої близькості фронту.

В останніх числах серпня 1942 року В. Довбищенко (четверте) із сім'єю евакуювався, тепер уже з Нальчика. Найнеобхідніший театральний реквізит довелося виносити буквально на руках. Українські артисти під керівництвом В. Довбищенка були підпорядковані Закавказькому фронту, обслуговуючи прифронтові райони й ДКА Баку, Тбілісі, Моздока, Грозного, Кутаїсі, Батумі.

Актор Українського музично-драматичного театру Ю. Морфессі згадував, що 1943 року до їхнього театру за наказом ЦК КП(б)У додали ще одну трупу з Харкова. Цей об'єднаний театр очолив відомий український режисер В. Довбищенко.

Варто відзначити той факт, що за чотири роки війни український театр під керівництвом В. Довбищенка дав тисячу п'ятсот вистав. Артисти, як справжні патріоти, віддавали зібрані кошти на побудову танків і кораблів.

Після визволення України на рідну землю поверталися не лише заводи, але й кіностудії, театри, мистецькі навчальні заклади. У травні 1944 року Український драматичний театр, за наказом уряду УРСР, переїхав до Ворошиловграда. Таким чином, В. Довбищенко стає режисером Ворошиловградського (нині – Луганського) драматичного театру.

Постійного приміщення, закріпленого за українським театром, тоді не було. Артисти виступали в клубах Ворошиловграда (у тому

числі в клубі ім. Сталіна та Палаці культури імені В. Леніна) і в області. Слід відзначити, що В. Довбищенко інтенсивно працював, не зважаючи навіть на те, що театр зазнавав значних матеріальних труднощів: не вистачало костюмів і декорацій. Один з акторів – Ю. Морфессі – згадував, що «не було перук, і часто на сцені можна було побачити замість мальовничих декорацій живі дерева»¹⁴.

В. Довбищенко у виставах «Партизани в степах України» О. Корнійчука, «Украдене щастя» І. Франка, «Інесі менадо» П. Меріме, «Чапаєв» Д. Фурманова, «Голова Асхада», як писала А. Верн, «шукав філософського розкриття життєвих трагедій, підносив експресивну драму і домагався найглибшого її показу, найвиразнішого подання глядачеві.

Весь час шукання, безупинний хід уперед, будь-що вперед. Спіткнувся, упав – подивись, що стало на заваді. Відкинь гострий камінь, об який спіткнувся – і знову на гору, хай важку і круту, але ж уперед, шукаючи найкращого, проторюючи дорогу не тільки до серця, – до думки глядача.

І бачити нове. Не йти звичайним шляхом найменшого опору, а виборювати свій, хай болючий, каменистий шлях, та ж вразити, схвилювати глядача саме новим, змусити його піти з вистави зворушеним, змусити замислитись над тими чи іншими проявами життя.

Якщо актор слухає з байдужими, холодними очима, якщо актор не вмє імпровізувати, – нічого не вийде. Такий не сприйме думку автора, режисера, не доповнить її, не стане її співавтором.

І цей метод режисерської роботи – імпровізації і єднання з акторами – учасниками вистави виправдовує себе. Так Довбищенко поставив і «Украдене щастя» Франка.

Фольклорну, етнографічну частину він відкинув на другий план, навмисне приглушуючи її барви. «Украдене щастя» у ворошиловградському театрі поставлене не як пишнорекоративна, гуцульська трагедія, трагедія важкого життя людей на фоні суворої природи, людей, що крадуть один в одного неіснуюче, примарне щастя.

Михайла Гурмана подано як бунтівника без перспективи. Це глибоко трагічна постать. З молодим актором Т. Висячим ре-

жисерові довелося багато, уперто працювати. Це була швидка робота педагога, а не режисера. Але ж унаслідок Висячий зіграв справжнього Михайла. Він, Ана – Т. Вечора та Микола – І. Пригода створили міцний ансамбль. І громадськість визнала гідною цю виставу, схвилювано сприйняла її.

Поруч цієї вистави стоїть зовсім інша вистава “Ой не ходи, Грицю”. Довбищенко очистив цю виставу від мелодраматизму та етнографізму, повернув їй романтичність, узявши гоголівський ключ української пісні.

І тут Довбищенко багато працював над втіленням своєї думки про музикальність вистав: не театр з музикою має бути, а органічно його проінтегрованою музикою, музичний театр.

– питання музики дуже принципове, – не раз говорив своїм друзям. – питання ритму у виставі, питання ритму у виставі, питання поліфонізму – для мене основне. Музика може звучати і в діалозі, і в мізансцені, і в паузі.

Друге прагнення – шукання експресивної трагедії, трагедії великих катастроф, зльотів, героїзму, романтики, трагедії, яка підносила би і підносила поривання глядачів, над звичайністю, над буденщиною дріб'язкового, що лишилось у спадщину від старого, досоціалістичного періоду. В щоденному розкрити глядачеві піднесене, щоб повсякденність ставала просвітленою. І, отже, шукання відповідно гострих, особливих прийомів для кожної вистави, для відбиття в ній пристрастей героїв, вимагаючи від театру образного поетичного мислення. Так у Ворошиловградському українському театрі йде боротьба за глибоке, органічне виправдання назви “музично-драматичного”¹⁵.

1940 року один із одеських театрознавців, який друкувався під псевдонімом «Т. Атрал», вважав, що три роки роботи в київській кіностудії (1935–1938) під керівництвом відомого режисера-орденоносця заслуженого діяча мистецтва О. Довженка «є роками росту і дальшого творчого формування В. Довбищенка»¹⁶. Після сталінських гонінь, пов'язаних із заборонаю «України в огні», про навчання в О. Довженка, як до речі і про саму режисерську лабораторію, уже ніхто не згадував.

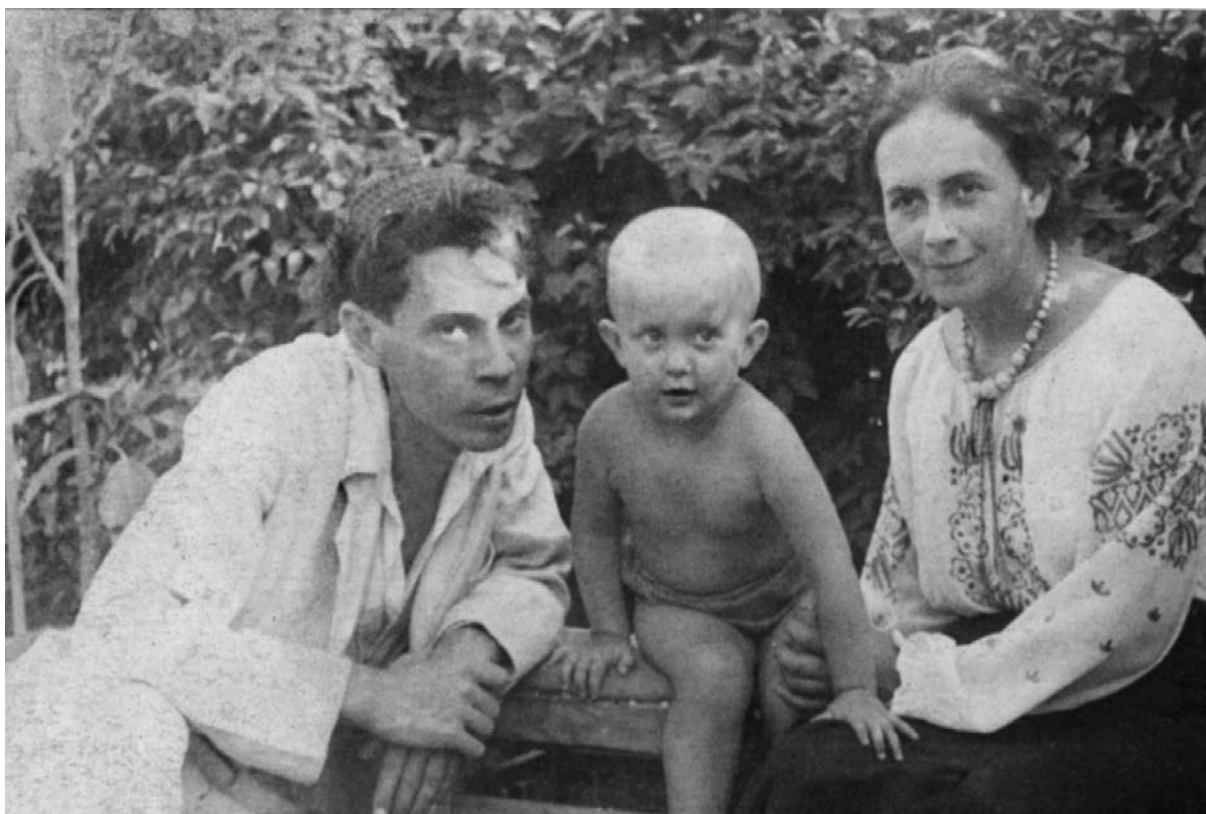
Один із небагатьох, хто наважився це зробити – лауреат Державної (Сталінської)

премії, народний артист УРСР, режисер Українського державного драматичного театру ім. Т. Г. Шевченка (колишній «Березіль») Л. Дубовик, який особисто знав В. Довбищенка, у характеристиці не побоювався відмітити, що «начальний період самостійної роботи В. С. Довбищенка як режисера пройшов під керівництвом Народного артиста СРСР В. С. Василька та відомого українського кінорежисера О. П. Довженка»¹⁷.

Довженкова наука не минула даремно: В. Довбищенко плекав мрію створити виставу, яка б «узагальнювала, кристалізувала думки, почуття людей, породжені небувалими масштабами всесвітньо-історичних подій Великої війни. Саме вже час нашим драматургам створити величні образи, що стали б поруч шекспірівських. Над такою виставою – “Загибель Содому” – загибель третьої імперії і, нарешті, над виставою про нову людину-Переможця післявоєнну людину-Будівника з величною, пристрасною душею хотів би працювати Віктор Довбищенко»¹⁸.

Завдяки кінофільму «Чий кандидат?» В. Довбищенко пам'ятали в Київській кіностудії художніх фільмів. 4 квітня 1945 року на засіданні комісії Політбюро ЦК КП (б) У по культурі та літературі, на якій були присутні Голова РНК УРСР К. Литвин, його заступник Н. Бажан, директор Київської кіностудії художніх фільмів О. Горський, режисери кіностудії М. Донської, В. Браун, Г. Ігнатюк, І. Земгано, Б. Дмоховський, розглядали питання про повернення В. Довбищенка на Київську кіностудію художніх фільмів: «Сьогодні закінчений сценарій “Довбуш”, автори Дмитерко та Іванов, режисери – Довбищенко і Красій. Довбищенко в даний час знаходиться в Донбасі. Просимо перевести його з Донбасу в нашу студію»¹⁹.

Проте В. Довбищенко не відпустили із театру, швидше за все, через втручання місцевого керівництва. 1945 року секретар Ворошиловградського обласного комітету КП(б)У А. Гаєвий писав Секретарю ЦК КП(б)У Д. Коротченку про значні досягнення театру, очолюваного В. Довбищенком: «Ворошиловградський обласний український музично-драматичний театр, реєстрований в травні 1944 року з Тбілісі, за рік свого перебування в нашій області вико-

Віктор Довбищенко, донька Галина, дружина Тетяна Вечора

нав велику роботу, обслуговуючи виставами і концертами шахтарів, металургів і колгоспників Ровенського, Ворошиловського (Алчевського), Лісичанського, Сватовського і Попаснянського районів. Театр дав за цей період 320 вистав і концертів, виїжджаючи на шахти, заводи і в колгоспи. Трудящі Донбасу любили театр, високо оцінюючи майстерність українських акторів. Про це свідчить низка відгуків і друкованих рецензій. Про це говорить теплий прийом глядача»²⁰.

Такого цінного творчого працівника, як В. Довбищенко, найвище партійне керівництво після клопотання місцевого вирішило залишити у Ворошиловграді. Не зважаючи навіть на прохання тогочасного художнього керівника Київської кіностудії М. Донського: «Кінематографія повинна готувати свої українські кадри, тому обов'язково треба висувати молоді українські кадри. Треба створювати фундамент з 3–4 майстрів і навколо них групувати молоді кадри. Треба повернути на Україну людей, які виховувалися на Україні, як наприклад Луков, Савченко, Довженко.

Ігнатович пише сценарії.., і йому допомогти нікому. Теж саме і з іншими. Приїде Довбищенко, він об'єднається з Красієм, ще слабким професіоналом, отримають вони картину «Довбуш» на 7–8 мільйонів карбованців»²¹.

Слід нагадати, що перед війною над фільмом «Довбуш» працювали М. Красій та І. Кавалерідзе. Швидкий наступ німців зумовив залишення на тимчасово окупованій території частини знімальної групи, серед якої був і режисер-орденоносець І. Кавалерідзе. Через це після війни І. Кавалерідзе було відлучено від кінематографа майже на двадцять років, тому на допомогу малодосвідченому випускнику Режисерської Академії при ВДІКу М. Красію шукали сильного режисера, яким, безперечно, був В. Довбищенко.

Проте замість зйомок на Київській кіностудії та виховання молодих кінематографістів у Школі кіноакторів В. Довбищенко готував вистави у Ворошиловградському театрі, до речі, вдалі, адже про це багато писали. Так, зокрема, К. Дмитрук у статті «У твор-

чий лабораторії режисера» зазначав: «Віктор Семенович давно виношує ідею поставити на українській сцені шекспірівську п'єсу. Він і заздрить і радіє тому, що його колеги в Києві настільки блискуче впоралися з постановкою п'єси "Багато галасу даремно". На ворошиловградській сцені він хоче показати "Гамлета". Тепер ця ідея вдягається в конкретні форми. У його режисерському плані постановки багатьох сміливих думок і можна побажати йому доброго успіху.

Ніколи не зупинятися на досягнутому, дерзати в мистецтві – такий девіз Віктора Семеновича, який пройшов велику дорогу в українському театрі»²².

1938 року в навчальному театрі (студії) Київського державного театрального інституту (тепер – Київський національний університет театру, кіно і телебачення ім. І. К. Карпенка-Карого) курс українських режисерів і акторів театру під керівництвом колишнього режисера-лаборанта «Березоль» Є. Лішанського здійснив постановку «Дванадцятої ночі» В. Шекспіра.

Є. Лішанському вдалося не лише прищепити необхідні професійні навички своїм вихованцям, але й об'єднати їх у єдиний колектив. У червні 1938 року вони виступали в газеті «Пролетарська правда» із розповіддю про власне навчання й заклик створити на базі їхнього курсу театр: «Єдиний творчий колектив допоможе нам зберегти і єдиний метод роботи, за якими ми провадили своє навчання в інституті. Наявний у столиці український драматичний театр не може охопити і всіх тем, які хвилюють сучасного глядача і особливо молодь»²³. Потрібно нагадати, що три роки до того, коли студенти лише освоювали ази театральної справи, В. Довбищенко разом із К. Кошевським та Б. Дробинським закликали до того ж.

Відомі українські театрознавці високо оцінили студентську постановку В. Шекспіра: «Театр-студія Київського театрального інституту силами випускників-дипломантів здійснила постановку захоплюючої, сонячної комедії "Дванадцята ніч"».

"Дванадцята ніч" ставиться вперше на українській сцені. Але зовсім не заради оригінальності можна пояснити вибір цієї п'єси для студійної роботи. Важко назвати най-

більш вдалим сценічний для літератури матеріал для виховання молодого обдарованого актора, його мови, емоційності, рухливості. Поєднання лірики з буйним комізмом, надзвичайна тональність тексту і ігрової умовності, театральний характер багатьох ситуацій, безсмертний вірш, мудрі думки в коштовній поетичній оправі, яскрава життєрадісність комедії – роблять її чудовим матеріалом для студійної роботи молодого колективу, для вирішення їх творчих і педагогічних завдань.

Комедія поставлена в українському перекладі А. Гозенпуда з оригіналу. Особливо удалися перекладачеві комічні образи п'єси, тексти Віоли, проза комедії. При підготовці вистави були залучені досвідчені працівники театру: заслужений артист республіки композитор І. Віленський, художник Л. Альшиц. Ставив комедію керівник курсу Є. Лішанський.

Поєднання зусиль молодого обдарованого колективу виконавців з досвідченими керівниками, організаторами вистави – це єдино правильний шлях виховання акторів, що запобігає штампу і дилетантству. Художнику Л. Альшицу вдалося на невеликій сцені – коробці інституту – скупими засобами створити легке, барвисте оформлення комедійної вистави спектаклю.

Перша дія навіть при багатократному перегляді завжди примушує хвилюватися за успіх спектаклю. Вона проходить мляво. Не відразу молоді актори знаходять потрібний ритм і тон комедійної вистави. Але незмінно, вже починаючи з другого акту, дія супроводжується дружним сміхом і галасливими оплесками глядачів.

Звичайно, не все ще у виставі зріло, не всі виконавці знаходяться на рівні професійного акторського мистецтва. Разом із закінченими роботами є ще образи "боязкі", скуті непереборним учнівством.

Але важливо те, що створена вистава не як механічне з'єднання образів, що більш менш удалися, а цілісний, об'єднаний спільним задумом, єдиним творчим настроєм. Створена достовірна комедійна, весела, життєрадісна вистава. Майже не побачиш на сцені зайвих рухів, метушливості, якими так часто в театрі намагаються підмінити нестачу щирих почуттів. Актори рухаються не по

мертвому химерному малюнку, вказаному режисером, а просто невимушено в характері створюваних ними образів.

Кращі епізоди у виставі – комедійні, сцени “англійців” сера Тобі, Ендрю Егчика, Маріч й інших, що залишають в тіні ліричні, романтичні картини і образи “іллрійців” (герцог Орсино, Олівія і ін.) В цьому сенсі дивна гармонія Шекспірівської комедії порушена. Але це “відступ” від Шекспіра при постановці його романтичних комедій характерний і для кращих спектаклів радянського театру.

Затвердження радості буття, торжества сильних людських пристрастей, осміяння тупого, хвалькуватого, манірного, хвала земним благам і насолоді ними – цими думками і образами епохи Відродження пройнята вистава “Дванадцята ніч”. Особливо вдало виконана сцена у винному льосі у Олівії, зіграно темпераментно, з іскристим комізмом, епізод обману Мальвіоло (у саду) і обидві фінальні картини.

Хороші Д. Франько в ролі Тобі Белч, його хвалькуватий приятель Ендрю Егчик – М. Райко, самозакоханий, обдурений Мальвіоло – П. Голубчик, Марія – В. Гольд, І. Романенко у важкій ролі блазня і М. Піскуп в невеликій ролі слуги Фабіана. З романтичних образів вистави слід відзначити Віолу у виконанні К. Рождайкиної»²⁴.

В. Довбищенко знав про цю постановку, оскільки одним із педагогів на цьому курсі був викладач «Художнього слова» професор Ю. Нікітін, товариш по режисерській лабораторії О. Довженка.

У Ворошиловградському театрі В. Довбищенко запланував поставити «Гамлета», про що наприкінці 1945 року писала А. Вер: «Народилась мрія, яку плекає, виношує і про яку ще неголосно говорить Довбищенко:

– Поставити “Гамлета”!

Не сьогодні, так завтра. Поставити посправжньому. Не приховуючи, що Гамлет – песиміст. Так, песиміст. Але ж свідомість Гамлета набагато вища, ніж у навколишніх людей. Він бачить, що зло – в самій системі суспільства. Вбивством короля нічого не зміниш. Думка Гамлета набагато вища, ніж у навколишніх людей. Він бачить, що зло – в самій системі суспільства. Вбивством короля нічого не зміниш. Думка Гамлета, його сло-

ва звучать по-сучасному, це боротьба проти людської підлоти, низькості, що уособлена в постатях Короля, Полонія, Гертруди. Отже так розкрити “песимізм” Гамлета, піднести його образ і думки – такою Довбищенко уявляє собі цю шекспірівську виставу»²⁵.

У Ворошиловградському театрі В. Довбищенко, як він писав в «Автобіографії», займався педагогічною діяльністю: «Війна, евакуація змусила мене тимчасово перервати педагогічну діяльність. З 1945 по 1947 відновив роботу в цій області (студійні заняття у Ворошиловградському театрі)»²⁶.

За активну творчу і педагогічну діяльність В. Довбищенко Указом Верховної Ради УРСР у 1946 році отримав звання «Заслуженого артиста УРСР»²⁷.

Після закриття режисерської лабораторії О. Довженка в Київській кіностудії В. Довбищенко не залишає мрію знімати кіно, активно цікавиться останніми фільмами, аналізує їх, що видно, хоча б, із записів у щоденнику: «У літньому кінотеатрі дивився два фільми, що сподобалися мені – “Падіння Берліна” (2-я серія) – у першій багато інсценування, бутафорії, друга дивна. Батальні сцени відмінні. Про фінал – пробиває сльозу. Цікаво, гостро (психологічний гротеск!) вирішені сцени у Гітлера. Пригадав свою мрію про театральну епопею “Загибель Содому” (1945–46 рр.)

Дуже вправно і здорово зроблена Пир’євим комедія “Кубанські козаки”. Чудовий Лук’янов і молода героїня. Ладиніна – нудотна.

Хороші кадри, відмінний колір. Багато щасливих режисерських і сценарних знахідок (хоча в сценарії немає органіки, широкого і вільного режисерського мазка). Є надуманість і натяжка. І все-таки дуже добре. Це два великі успіхи радянського кіно»²⁸.

На заваді поверненню В. Довбищенко до кінематографа стало різке зменшення кіновиробництва в Радянському Союзі й Україні (як складовій тієї держави), що дістало назву «період Сталінського “малокартиння”».

Проте В. Довбищенко виховав у КДІТМ ім. І. К. Карпенка-Карого плеяду видатних митців, деякі з них пов’язали своє життя з кінематографом і кінопедагогікою. Одним з учнів цієї майстерні став відомий згодом український кінорежисер і педагог, сценарист, актор, Лауреат Державної

премії УРСР ім. Т. Г. Шевченка (1979 р., за фільм «Високий перевал»), Народний артист УРСР (1980), В. Денисенко (07.1.1930, село Медвин Богуславського р-ну Київської обл. – 10.6.1984, Київ). Він прославився фільмами «Солдатка» (1959), «Роман і Франческа» (1960), «Мовчати тільки статуї» (1962), «Сон» (1964), «На Київському напрямку» (1967), «Совість» (1968), «Важкий колос» (1969), «Осяяння» (1971), «Повість про жінку» (1973), «Женці» (1978), «Високий перевал» (1982). Крім того, В. Денисенко вважається одним із засновників кінофакультету КДІТМ ім. І. К. Карпенка-Карого.

Український кінодраматург, кінорежисер, кінокритик Б. Крижанівський (12.2.1929, Ізюм – 10.2.1991, Київ) після закінчення майстерні В. Довбищенка (1952) працював режисером у театрах Сімферополя й Луганська, потім продовжив навчання на Вищих режисерських курсах (ВРК) при кіностудії «Мосфільм» (1956–1959). Як режисер-постановник він поставив фільми: на кіностудії «Мосфільм» – «Сторінки оповідання» за мотивами «Долі людини» М. Шолохова (1957 р., разом зі своїм однокурсником по ВРК М. Терещенком), у Київській кіностудії художніх фільмів ім. О. П. Довженка – «Повість про Пташкіна» (1965). Б. Крижанівський був автором сценаріїв художніх, телевізійних, документальних, мультиплікаційних фільмів: «Увага, математика!» (1967), «Сказання про Ігорів похід» (1972), телефільму «Спогади і роздуми» (1973), «Лісова пісня» (1976), «П'ять оповідань» (1976 р.; Бронзова медаль на Виставці досягнень народного господарства СРСР, 1979 р.), телефільму «Наталія Ужвій» (1978), «Каїнові сльози» (1980 р., у співавторстві), телефільму «Життя і сцена» (1980), «Свічине весілля» (1982), «Я – Довженко» (1983 р., у співавторстві) та ін. Б. Крижанівський написав книги «Режисер у кіно» (Київ, 1960 р., у співавторстві), «Як народилося кіно» (Київ, 1966), «Майстри, фільми, долі» (Київ, 1967 р., у співавторстві), «Чудеса без чудес» (Київ, 1968), «Великі митці кіно» (Київ, 1970), «Таємниці білого екрану» (Київ, 1970), «Цікавий кінематограф» (Київ, 1974), «Віктор Івченко» (Київ, 1976 р., у співавторстві), «Золоті сторінки кіно» (Київ, 1978), статей у фахових виданнях²⁹.

Ще одним учнем В. Довбищенка був пасинок актора, режисера, сценариста А. Бучми (14.3.1891, Львів – 6.1.1957, Київ) відомий український кінорежисер і театрознавець І. Бжеський (26.5.1917 – 10.11.1986, Київ)³⁰. І. Бжеський був одним із перших режисерів Київської студії телебачення, у Київській кіностудії художніх фільмів працював другим режисером кінострічки «Павка Корчагін» (1956) у О. Алова (26.9.1923, Харків – 12.6.1983, Москва) і В. Наумова (нар. 6.12.1927, Санкт-Петербург), режисером-постановником «Його покоління» (1959), «Макар Діброва» (1960), «Пори року» (1982) та ін.; 1966 року став кінорежисером Київської кіностудії науково-популярних фільмів, де зняв стрічку «Індикатор стадій наркозу», «Андрій Головка», «Андрій Малишко» (1969), «Ми літаємо» (1970), «Особливості конструкції тракторів Т-150 і Т-150 К» (1975) та ін. І. Бжеський написав: «Актор і кіно» (Київ, 1960), «Тарас Шевченко в мистецтві кіно» (Київ, 1963)³¹.

Поставлене завдання виконано. Ґрунтовно досліджено творчу і педагогічну діяльність В. Довбищенка у 1938–1947 роках. Проте, слід відзначити, що в його педагогічній спадщині залишається багато невивчених сторінок, тому наукові пошуки в цьому напрямі надзвичайно перспективні.

¹ Довбищенко В. С. Трудовий список // Приватний архів Пазенко О. А., арк. 6.

² Вечора Тетяна Олександрівна. Особова справа // Державний архів м. Києва (далі – ДАК), ф. Р-1193, оп. 3, спр. 11, арк. 2.

³ Довбищенко Віктор. Автобіографія // Приватний архів Пазенко О. А., арк. 2.

⁴ Особиста справа Довбищенко Віктора Семеновича // ДАК, ф. Р-1193, оп. 3, спр. 23, арк. 60.

⁵ Довбищенко Віктор. Автобіографія // ДАК, ф. Р-1193, оп. 3, спр. 23, арк. 6.

⁶ Особиста справа Довбищенко Віктора Семеновича // ДАК, ф. Р-1193, оп. 3, спр. 23, арк. 60.

⁷ Вер Анна. Думки вголос // Мистецтво. – 1945. – 13 листопада.

⁸ Довбищенко Віктор. Автобіографія // Приватний архів Пазенко О. А., арк. 20.

⁹ Довбищенко Віктор. Автобіографія // ДАК, ф. Р-1193, оп. 3, спр. 23, арк. 6.

¹⁰ Особиста справа Довбищенко Віктора Семеновича // ДАК, ф. Р-1193, оп. 3, спр. 23, арк. 61.

¹¹ Вер Анна. Думки вголос.

¹² Довбищенко Віктор. Автобіографія // ДАК, ф. Р-1193, оп. 3, спр. 23, арк. 6.

¹³ Вер Анна. Думки вголос.

¹⁴ Маркевич Анна. Август, війна, театр // Життя Луганська. – 2005. – № 42. – С. 19.

- ¹⁵ Там само.
- ¹⁶ Чорноморська комуна (Одеса). – 1940. – 5 травня.
- ¹⁷ Дубовик Л. Характеристика Довбищенка В. // ДАК, ф. Р-1193, оп. 3, спр. 23, арк. 48.
- ¹⁸ Вер Анна. Думки вголос.
- ¹⁹ Засідання комісії Політбюро ЦК КП (б) У по культурі та літературі 4 квітня 1945 року // Центральний державний архів громадських об'єднань (ЦДАГО) України, ф. 1., оп. 23, спр. 4474, арк. 71.
- ²⁰ Доповідна записка секретаря обкома КП (б) У Гаєвого А. секретарю ЦК КП (б) У тов. Коротченко Д. // Приватний архів Пазенко О. А.
- ²¹ Засідання комісії Політбюро ЦК КП (б) У по культурі та літературі 4 квітня 1945 року // ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 4474, арк. 72.
- ²² Дмитрук К. В творческой лаборатории режисера // Ворошиловградская правда. – 1945. – 24 ноября.
- ²³ Безкоровайний, Берінська. Гольд, Герценштейн, Голубчик, Дівінський, Ізмайлович, Ізраїлев, Каплун, Момот, Парфьонова, Піскун, Радюк, Рождайкіна, Романенко, Райко, Фрідкіна, Франько, Харченко. Створити в Києві театр Ленінського комсомолу // Пролетарська правда. – 1938. – 23 червень.
- ²⁴ Борцаговский А. «Двенадцатая ночь» (В театре-студии театрального института) // Сталинское племя. – 1938. – 3 июля.
- ²⁵ Вер Анна. Думки вголос // Мистецтво. – 1945. – 13 листопада.
- ²⁶ Довбищенко Віктор. Автобіографія // ДАК, ф. Р-1193, оп. 3, спр. 23, арк. 6.
- ²⁷ Там само. – Арк. 5.
- ²⁸ Довбищенко В. С. Щоденник 1950 р. // Приватний архів Пазенко О. А., арк. 73.
- ²⁹ Мистецтво України: Біографічний довідник. – К., 1997. – С. 335.
- ³⁰ Заболотная Валентина. Бучма и бучмята // День. – 2004. – 18 листопада.
- ³¹ Капельгородська Н. М., Глуценко Є. С., Синько О. Р. Кіномистецтво України в біографіях. – К., 2004. – С. 59, 60.

Статья посвящена исследованию творческой и педагогической деятельности в 1938–1947 годах выдающегося украинского режиссера театра и кино, педагога Виктора Довбыщенко (1910–1953) в контексте развития художественного образования в Украине.

Ключевые слова: В. Довбыщенко, становление художественного образования в Украине, кинематограф, театр, режиссёр.